

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 316.4:332.14

Моніторинг трансформації суспільства на засадах соціального діалогу з метою соціально-економічного розвитку регіонів країни

Зеленко О.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Стаття присвячена проблемі моніторингу процесів трансформації суспільства у контексті соціально-економічного розвитку регіонів та усієї країни. За результатами проведеного аналізу попередніх досліджень визначено, що основним інструментом для такого моніторингу є соціологічне опитування у тестовій формі. Оприлюднені результати досліджень, проведених протягом 2015–2016 рр., дали змогу зробити висновок, що населення по регіонах і загалом в Україні має неактивну громадську позицію та не розуміє переваг впровадження соціального діалогу для налагодження сталих тристоронніх соціально-економічних взаємовідносин на рівні окремих регіонів та на національному рівні.

Ключові слова: моніторинг, суспільство, соціально-економічний розвиток, регіон, соціальний діалог.

Зеленко Е.А. МОНИТОРИНГ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА НА ПРИНЦИПАХ СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА С ЦЕЛЬЮ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ СТРАНЫ

Статья посвящена проблеме мониторинга процессов трансформации общества в контексте социально-экономического развития регионов и всей страны. По результатам проведенного анализа предыдущих исследований определено, что основным инструментом для такого мониторинга является социологический опрос в тестовой форме. Обнародованные результаты исследований, проведенных в течение 2015–2016 гг., позволили сделать вывод, что население по регионам и вообще в Украине имеет неактивную гражданскую позицию и не понимает преимуществ внедрения социального диалога для налаживания устойчивых трехсторонних социально-экономических взаимоотношений на уровне отдельных регионов и на национальном уровне.

Ключевые слова: мониторинг, общество, социально-экономическое развитие, регион, социальный диалог.

Zelenko O.O. MONITORING OF SOCIETY TRANSFORMATION BASED ON THE PRINCIPLES OF SOCIAL DIALOGUE WITH A VIEW OF REGION'S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE COUNTRY

Article is devoted to the problem of monitoring of society transformation processes in the context of socio-economic development of regions and a country as a whole. Based on the results of the analysis of previous studies, it is determined that the main tool for such monitoring is a sociological survey in a test form. The published results of these studies during 2015–2016 provided an opportunity to conclude that the population in regions and generally in Ukraine has an inactive civic position and does not understand the benefits of social dialogue implementation for establishing sustainable tripartite socio-economic relations at the regional level and at the national level.

Key words: monitoring, society, social and economic development, region, social dialogue.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Трансформація суспільства – процес, який так чи інакше переживає кожна держава на шляху свого розвитку. Україна з 1991 р. перебуває саме у стані трансформації. Перебудова відбувається в усіх сферах життєдіяльності. Разом з політичною, економічною сферами змінюються соціум, світогляд людей, їх життєві орієнтири.

Проблема адаптації демократичних механізмів трансформації суспільства до потреб соціально-економічного розвитку регіонів, держави загалом зараз у нашій країні постає особливо гостро, адже мають місце невідповідність економічних і політичних перетворень потребам населення і, навпаки, нерозуміння з боку громадськості, відсутність її підтримки.

Виникає потреба у постійному моніторингу суспільних перетворень, у пошуку відповідних підходів та інструментів його проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням особливостей трансформації суспільства у перехідний період займається велика кількість як вітчизняних, так і закордонних вчених. Серед всієї сукупності варто виділити роботи Т. Загороднюк [1], Є. Головахи та Н. Паніної [2; 3], А. Васіної [4], Д. Ключникової [5] та інших науковців.

Т. Загороднюк у своїх роботах висвітлювала особливості використання різних методик у процесі моніторингу соціально-психологічного стану населення, наголошуючи на тому, що одними з найбільш ефективних є нормативно-особистісний підхід та тестова методика моніторингу, яка дає змогу об'єктивно оцінити стан людини незалежно від установок інтерв'юера [1, с. 153]. Основоположником зазначеної концепції є Н. Паніна, яка разом з Є. Головахою протягом останніх двох десятиріч досліджує українське суспільство, виявляючи приховані соціально-психологічні проблеми серед населення нашої країни.

А. Васіна, дивлячись на процес трансформації суспільства під іншим кутом зору, наголошує на тому, що трансформація економіки має супроводжуватися її переорієнтацією на задоволення потреб соціального розвитку з побудовою відповідної інституційної структури та використанням механізмів структурного реформування [4, с. 35]. Як результат, має бути розроблений Соціальний Кодекс та Соціальний Бюджет України [4, с. 36].

Д. Ключникова, на відміну від попереднього автора, розглядає проблему трансформації пострадянського суспільства з точки зору соціології. Науковець вважає, що громадська думка сьогодні є не тільки регулятором соціальних процесів, на її думку, вона є джерелом та механізмом розвитку суспільства [5, с. 54].

Визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Велика кількість наявних, зокрема представлених, публікацій містить ґрунтовний масив інформації щодо теоретичних засад та результатів моніторингу соціально-психологічного стану суспільства; також наявна інформація про напрями трансформації економіки з перспективою її соціалізації. Проте серед представлених раніше досліджень відсутні конкретні рекомендації щодо того, яким чином має відбуватися моніторинг механізму трансформації суспільства з метою подальшого соціально-економічного розвитку регіонів та держави загалом.

У власних попередніх дослідженнях ми вже торкалися особливостей формування гармонійних економічних взаємовідносин, які стають можливими за умови наявності соціального діалогу [6], але ще не було спроби зробити певний «зріз» соціальних настроїв з метою визначення наявності чи відсутності підтримки громадськістю обраного шляху соціально-економічного розвитку та готовності представників громади брати участь у тих самих процесах трансформації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення теоретичних засад та висвітлення наявних індикаторів моніторингу механізмів трансформації суспільства на засадах соціального діалогу з метою сталого соціально-економічного розвитку регіонів та усієї країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Є. Головахи, етапи трансформації українського соціуму багато в чому збігаються зі зміною президентів [3]: стратегія стримування інституціональних змін у 1992–1994 рр., становлення подвійної інституціональної системи в 1995–1999 рр., нова інституціональна криза і «помаранчева революція» (2000–2004 рр.), нереалізовані «постреволюційні» очікування: від ейфорії до зневіри (2005–2010 рр.), суспільство стратегічної невизначеності і нових політичних ризиків (2011–2013 рр.), від «драми невизначеності» до «трагедії визначеності» вектору трансформації (2014 – сьогодні).

Аналізуючи запропоновані етапи розвитку Українського суспільства, можна стверджувати, що дуже схожі часові лаги розвитку спостерігалися в економіці нашої держави.

1) З 1992 до 2000 рр. – спад. Відбувалося скорочення виробництва, викликане неготовністю керівництва країни та усього населення сприймати нові закони функціонування ринкової економіки. Цей часовий відрізок можна поділити також на два етапи: 1991–1994 рр. – період економічної кризи, 1995–1999 рр. – період адаптації до нових умов господарювання.

2) З 2000 до 2004 рр. – економічне зростання. Суспільство адаптувалося до нових умов економічної діяльності, як результат, покращення майже всіх економічних показників розвитку, стабілізація курсу національної валюти.

3) З 2005 до 2010 рр. – економічна стагнація та подальший спад, викликані політичними подіями 2004 р., а також всеосяжною світовою економічною кризою 2008–2009 рр.

4) З 2011 до 2013 рр. – це дійсно період як суспільної, так і економічної невизначеності. На думку експертів, в Україні в даний час здійснено низку важливих перетворень, які мали б закласти підвалини зміни моделі розвитку, що спричинилася до глибокої кризи кінця минулого десятиліття. Проте наростання явищ економічної стагнації протягом 2012 р. та особливо 2013 р. повернуло національну економіку до логіки «пожежного» реагування на економічну кризу. Це не лише завадило розкриттю потенціалу зазначених зрушень, але й сприяло певному «розмиванню» досягнутого інституційного прогресу [7, с. 3].

5) З 2014 до сьогодні – це економічна криза, що спричинена соціально-політичною патовою ситуацією кінця 2013 – першої половини 2014 рр., анексією АР Крим та подальшим воєнним конфліктом на Донбасі. Можна стверджувати, що з точки зору соціально-економічного розвитку влада та суспільство визначилися з пріоритетами розвитку, але задля їх реалізації маємо пройти довгий шлях трансформації та суспільно-політичних і економічних реформ.

Доведено, що сталий соціально-економічний розвиток будь-якого суспільства можливий за наявності налагодженого соціального

діалогу між владою, бізнесом та громадою як на рівні окремих регіонів, так і на національному рівні. Його наявність гарантує підтримку діяльності органів влади з боку громадськості та конструктивну співпрацю представників всіх трьох зацікавлених сторін у випадках виникнення спірних питань щодо напрямів та особливостей організації впроваджуваних реформ.

Результати соціологічних опитувань протягом років незалежності свідчать про те, що наше суспільство на шляху свого соціально-економічного розвитку зайшло у «глухий кут» саме через відсутність налагодженого соціального діалогу. З одного боку, Указом Президента України у серпні 2014 р. створено Національну Раду Реформ [8], а через рік – у серпні 2015 р. – схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [9], яка б мала сприяти соціально-економічному розвитку країни. З іншого боку, результати опитування, що проводилося у 2015 р. Інститутом соціології НАН України [10], засвідчують наявність непорозуміння між громадськістю та владою (табл. 1).

В опитуванні взяли участь мешканці всіх регіонів України. Репрезентативна вибірка налічувала 1 802 особи. На жаль, резуль-

Таблиця 1

Рівень довіри населення до органів влади, бізнесу та ЗМІ у 2015 р. (% до кількості відповідей)

Рівень довіри	Президент	Керівництво держави	Податкова інспекція	Поліція	Прокуратура	Профспілки	Приватні підприємці	ЗМІ
Зовсім не довіряю	30,3	21,9	34,5	37,8	40,8	24,1	16,7	22,9
Переважно не довіряю	25,3	28,5	34,0	36,2	34,1	26,3	23,0	28,2
Важко сказати, довіряю чи ні	26,8	37,7	25,0	19,4	18,9	32,8	38,6	29,7
Переважно довіряю	16,6	11,5	5,6	6,0	5,5	15,6	20,2	18,0
Цілком довіряю	1,1	0,4	0,8	0,6	0,8	1,2	16,7	1,3

Джерело: сформовано на підставі [7]

Таблиця 2

Рівень відповідальності населення за поточну ситуацію у 2015 р. (% до кількості відповідей)

Рівень відповідальності	В країні	У Вашому місті/селищі
Повна	3,0	3,8
Часткова	30,1	38,1
Ніяка	56,1	47,4
Важко сказати	10,8	10,7

Джерело: сформовано на підставі [7]

тати опитування свідчать про те, що рівень довіри до представників влади вкрай низький, зокрема Президенту України довіряють лише 17,7%, керівництву держави – 11,9%, податковій інспекції – 6,4%, поліції – 6,6%, прокуратурі – 6,3%, профспілкам – 16,8%, ЗМІ – 19,3%. Найнижчий рівень довіри населення висловлює податковій, поліції і прокуратурі.

Визначену протягом 2015 р. тенденцію підтверджують результати моніторингу національних реформ, оприлюдненого у грудні 2015 р., в процесі якого виявлено, що, на думку респондентів, найбільш корумпованими залишаються суди (62%), прокуратура (56%), поліція (52%), митна (49%) та податкова служба (45%) [11].

Дуже показово відсутність в населення бажання до співпраці у процесах перетворення та соціально-економічної перебудови країни і конкретно рідного регіону демонструє табл. 2.

На жаль, тільки 3% опитуваних громадян вважають, що саме вони несуть повну відповідальність за ту соціально-економічну ситуацію, що склалася в країні, і тільки 3,8% респондентів згодні з тим, що саме вони відповідальні за стан речей у їх рідному регіоні, місті, районі. Іншими словами, більшість населення не вважає за потрібне брати активну участь у процесах трансформації суспільства та системи соціально-економічних взаємовідносин і живе за принципом «Моя справа маленька».

Рис. 1. Відповідальність за прогрес реформ в Україні у 2016 р.,% респондентів

Джерело: [12, с. 87]

Результати дослідження Національної ради реформ наприкінці 2016 р., на жаль, підтверджують таку саму негативну динаміку (рис. 1).

За результатами дослідження наприкінці 2016 р. більшість опитуваних вважає, що за реформи у нашій країні відповідальний Президент (76%). Свою власну роль знову ж таки громадяни України вбачають дуже малою – тільки 1% респондентів висловив думку, що саме пересічне населення несе відповідальність за прогрес реформ в нашій державі.

Незважаючи на те, що, власне, більшість респондентів (63,2%) у 2015 р. негативно оцінювали свій соціальний статус, стверджуючи, що вони за своїм матеріальним становищем перебувають на щаблі нижче середнього класу [10], громадяни не прагнуть об'єднуватися з метою вирішення власних проблем. Тільки 37% опитуваних станом на 2015 р. були членами профспілок, що представляють їх економічні інтереси та захищають права робітників перед роботодавцями й органами влади. Такий результат є досить очікуваним, адже довіряють таким організаціям тільки 39,7% респондентів.

Красномовними є також цифри, що демонструють рівень залученості населення до громадських організацій (рис. 2).

Найменш пристосованими до громадської діяльності є мешканці Донбасу, де частка населення, що не є членами жодного громадського об'єднання, перевищує середній показник по Україні та складає майже 93%. Найбільш активними (хоча і тут відсоток незалучених є високим – 76,9%) є мешканці Західних регіонів.

В результаті маємо такі цифри: 58% респондентів вважають, що у нашій країні ще досі не сформовані спільні, визнані всіма

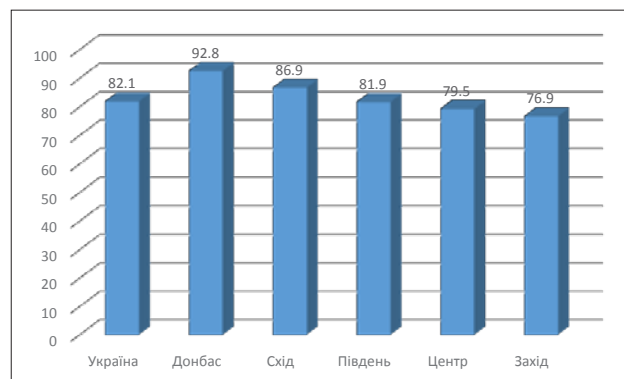

Рис. 2. Частка населення, що не є членом жодної громадської організації по регіонах України,% респондентів

Джерело: побудовано за даними [3]

правила суспільної поведінки, як наслідок, 52,8% опитуваних впевнені, що ніякого покращення у соціально-економічному становищі країни у найближчий час не буде. Більше того, 50,7% учасників опитування не готові підтримувати впроваджені соціально-економічні та політичні реформи, бо не вірять в їх успішність і вважають, що їх рівень життя вже «просто нестерпний» [10].

Висновки з цього дослідження. Результати соціологічних досліджень, що перебувають у відкритому доступі, дали змогу визначити поточну ситуацію щодо рівня розвитку соціального діалогу і трансформації настроїв суспільства у процесі соціально-економічного розвитку країни:

1) власне матеріальне становище на сучасному етапі розвитку держави більшість населення оцінює як «нижче середнього» або «погане»;

2) низький рівень самоорганізації та громадської активності населення;

3) небажання брати на себе відповідальність за сучасну соціально-економічну ситу-

ацію в країні та безпосередньо у власному регіоні;

4) недовіра до органів влади та вищого керівництва країни;

5) відсутність налагодженого діалогу між владою, бізнесом та громадою.

Висвітлені індикатори процесу сучасної трансформації суспільства свідчать про відсутність розуміння серед населення важливості займати активну громадську позицію та відстоювати власні інтереси шляхом налагодження конструктивного соціального діалогу, який дасть змогу гармонізувати соціально-економічні відносини в рамках окремих територіальних громад, регіонів та держави. Отже, першочерговим завданням для національних і регіональних органів влади має стати просвітницька діяльність серед населення щодо переваг громадської активності та позитивних перспектив впровадження тристороннього соціального діалогу з метою подальшого сталого соціально-економічного розвитку регіонів та всієї країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загороднюк Т. Методологія застосування тестових методик у моніторингових соціологічних дослідженнях трансформаційних процесів у працях Н. Паніної / Т. Загороднюк. // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2012. – Вип. 56. – С. 147–154.
2. Головаха Є. Українське суспільство 1992–2008: соціологічний моніторинг / Є. Головаха, Н. Паніна. – К. : Інститут соціології НАН України, 2008. – 85 с.
3. Головаха Є. Українське суспільство: вектори трансформації / Є. Головаха // Збруч. – 2016. – 1 грудня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/59471>.
4. Васіна А. Формування інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки з орієнтацією на задоволення потреб соціального розвитку / А. Васіна // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 1. – С. 33–44.
5. Ключникова Д. Зміна ролі громадської думки в процесі трансформації суспільства / Д. Ключникова // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2007. – № 84–86. – С. 52–55.
6. Зеленко О. Система економічних відносин у контексті соціального діалогу як основа регіонального розвитку / О. Зеленко // Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки. – 2017 – Вип. 22. – Ч. 1. – С. 136–139.
7. Жаліло Я. Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі / Я. Жаліло. – К. : НІСД, 2013. – 65 с.
8. Питання Національної ради реформ і Виконавчого комітету реформ : Указ Президента України від 13 серпня 2014 р. № 644/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/644/2014>.
9. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020 : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
10. Таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство» 2015 р. // Інститут соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php.
11. Українці визначили найважливіші реформи на 2016 р. / Національна рада реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua>.
12. Моніторинг прогресу реформ 2016 р. – К. : Національна рада реформ, 2017. – 103 с.